

Hvorfor stemple mursten?

Ved Jørgen V. Berthelsen

Storbyens mursten synes anonyme, så længe de sidder på plads i husenes facader. Men ved restaureringsarbejder og nedrivninger kan man af og til være heldig at finde mursten med navnestempler på fladerne. Disse stempler bringer os ofte en hilsen fra et af de tidligere så talrige teglværker i Nordsjælland.

Men skikken med at presse mærker i teglsten går helt tilbage til oldtidens Ægypten, hvor Ramses II lod teglsten forsyne med sit ejermærke for at beskytte sig mod tyveri af stenene. Også romerske hærafdelinger fik indpresset "legionsstempler" i deres sten.

I oldtidens Rom opstod imidlertid også ideen med at præge stenene med teglværkets navn. Denne skik nåede op til vore sydlige naboer i slutningen af middelalderen, hvor en del munkesten og tagsten blev forsynet med værkernes bomærke.

Det hører til sjældenhederne at finde stemplede senmiddelalderlige sten her i landet; men fra 1500-1700 årene har vi en del sten med bomærker fra især Lübecks teglværker

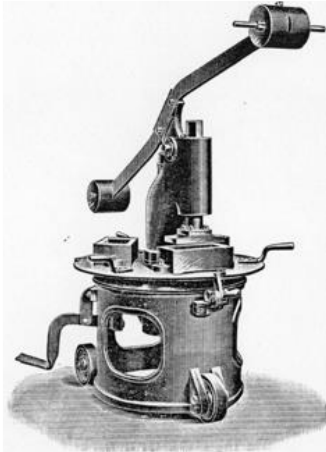
Bomærke fra teglværk i Lübeck området.

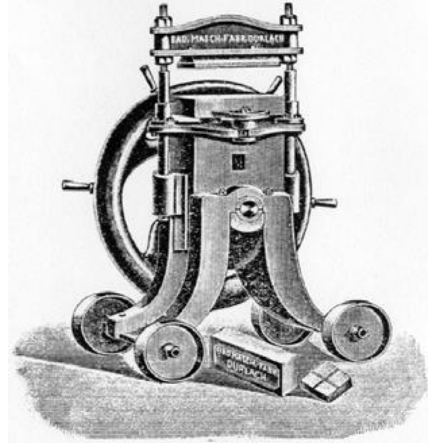
Håndstrøgen sten med initialerne W.E.NIVAA for Waldemar Engelsted, Nivaagaard Teglværk 1847-1857.

Op gennem 1800-tallet ses nu også fabriksmærker på sten fra teglværkerne langs Flensborg Fjord og resten af Danmark. Både ejermærkerne og fabriksmærkerne havde kun til formål at mærke stenene uden iøvrigt at ændre deres facon. Disse mærker eller initialer er derfor presset relativt svagt ind i leret. Man har anvendt et håndstempel, hvorfor mærkets placering på stenens flade er noget vekslende fra sten til sten.

En ny form for stempling blev indført i sidste halvdel af forrige århundrede med den såkaldte efterpresning. Her ønskede man at gøre stenen mere tæt i strukturen og mere glat og regelmæssig på de synlige sider. Hvadenten stenen var håndstrøgen eller maskinfremstillet, blev den efter nogle få dages tørring lagt ned i en form, hvorpå et stempel med stor kraft blev trykket ned på stenens brede flader. Herved blev leret presset helt ud i formens hjørner, så stenen fik en meget regelmæssig form. Efterpresningen krævede stor kraft, og et håndstempel var ikke længere tilstrækkeligt. Forskellige maskiner til efterpresning af sten blev konstrueret. I starten var maskinerne betjent med håndkraft, men siden også automatiserede.

Håndbetjent efterpresse hvor arbejderens kraft overføres via en vægtstangsarm.

Håndbetjent efterpresse hvor der presses ved hjælp af et svinghjul.

Når man alligevel skulle presse et stempel ind i fladen af stenen, var der ikke langt til at lade stemplet præge teglværkets eller ejerens navn i stenens flader. Kreative teglværksejere kunne også vælge at indpresse deres våbenskjold i den ene flade. Det er stempede sten af disse typer, det er muligt at finde ved renoveringsarbejder.

Desværre er ikke alle navnestempler særligt oplysende, når de blot består af initialer eller bynavn, men ved hjælp af vor database over gamle teglværker i Danmark, lykkes det som regel at stedfæste stenene.

Kun få stempelplader til at præge navne med er bevaret. Een type består af en støbejernsplade, der boltes fast til presseapparatet, bogstaverne var støbt samtidigt med pladen. En anden type består af en støbt bronzeplade med støbte bogstaver. Pladen fæstnes med 4 skruer til en træplade, som derpå fæstnes til pressen. Denne type afslører sig ved et aftryk af skrukehovederne i det nedpressede felt omkring bogstaverne. Faktisk kan man ofte aflæse skrueskærvens stilling, og derved udskille sten presset til forskellig tid eller med forskellige stempler fra samme værk.

Stempelplade af jern fra Rendbjerg Teglværk

Stempelpladerne med navnepræget var jo udskiftelige, så sten fra samme værk kunne have forskellige kombinationer af navne på de to flader, have felter uden inskription, eller helt mangle stempel på den ene flade.

Efterpresningen havde sin storhedstid i sidste halvdel af 1800-tallet og lidt ind i 1900-tallet. Senere i 1900-tallet genoptog nogle værker den gamle skik med at præge fabriksnavnet i stenene uden nogen efterpresning. Prægningen foregår automatisk, når de våde sten passerer forbi på transportbåndet.

Mursten fra anden halvdel af 1900-tallet fra teglværkssammenslutningen Frederiksholm

Bygningsarkæologer og teglværkshistorikere holder meget af stemplede sten. Hvorfor glæder ikke alle teglværker os med at identificere deres sten? En gammel teglmester udtrykker det sådan: Der kan nu siges både for og imod at sætte sin signatur på stenene!

Navnestempler er ofte den eneste måde at identificere det enkelte teglværks produkter på. På teglværkssamlingen for Nivå og Karlebo området samler vi på oplysninger om mursten med navnestempel fra hele landet. Vor hidtidige resultater er vist i skriftet "Stemplede mursten og fliser" fra 1996. for at udbygge denne viden er vi fortsat meget interesserede i at komme i kontakt med personer, der har stemplede mursten, stemplede teglfliser eller de stempelplader, som prægede stenene.